
איך נדבר על זה

המלצות וכלים לניהול שיח
על המלחמה באקדמיה

אפריל 2024

הקדמה

"האם נדבר על המלחמה בכיתה ובקמפוס, ואם כן - כיצד?" שאלות אלה עולות שוב ושוב מאז השבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה אחריו אשר עדיין נמשכת. הסגל האקדמי, כמו גם מנהלות ומנהלים של יחידות וצוותים העוסקים בהובלה חינוכית וחברתית, בהם דקנאט הסטודנטים, יחידות המגוון, הממונים על קידום ההוראה והלמידה, צוותי המעורבות החברתית, אגודת הסטודנטיות והסטודנטים ועוד, נדרשים להתלבטות בנוגע לדרכים לפתוח ולנהל - או לחלופין לדחות ואף לעצור - שיחות על המלחמה, על גורמיה ועל השפעותיה, וכן על הכאב והאובדן הקשה המתמשך בעטייה.

ההמלצות של תחום אקדמיה במרכז אקורד להנהלות ולסגלים במוסדות אקדמיים להתנהלות בזמני מתח ואלימות מציעות לצמצם שיחות על המלחמה בין סטודנטיות וסטודנטים מקבוצות חברתיות שונות ובתוך צוותים מגוונים ואף להימנע מהן, זאת כדי לשמור על מרקם היחסים בין הקבוצות השונות במרחב האקדמי ולהפחית את הנזקים העלולים להיווצר בשל כך (להרחבה ראו [מדריך לאקדמיה זמנים מתוחים](#)). עם זאת, לנוכח חשיבותו ומרכזיותו של עקרון השיח הביקורתי והדמוקרטי באקדמיה, ולנוכח פניות ממנהלות ומנהלים, מרצות ומרצים, מצאנו לנכון להרחיב את יריעת ההמלצות שלנו ולהציע כלים יישומיים לסגל האקדמי, לסגל המנהלי ולבעלי תפקידים שונים בקמפוס המעוניינים לדבר על המלחמה.

המדריך מיועד לשלושה קהלים עיקריים:

- 01 מרצות ומרצים שתחום ההוראה והמחקר שלהם נוגע בנושאים הקשורים למלחמה כגון פסיכולוגיה חברתית, מדעי המדינה ויחסים בין-לאומיים, תקשורת, משפטים, עבודה סוציאלית ועוד, והם עולים בו לדיון מתוקף התחום הנלמד והנחקר.**
- 02 חברות וחברים בסגל ההוראה, בהנהלות ובצוותים ביחידות הרלוונטיות המעוניינים לנהל שיחה על המלחמה ואף חשים מחויבות ליזום אותה כחלק מתפיסת תפקידם האקדמי והניהולי בטיפוח חשיבה ביקורתית ובקידום חופש הביטוי.**
- 03 מרצות ומרצים בתחומי דעת שונים, מנהלות ומנהלים, שדיון או ויכוח על המלחמה התעורר - או עשוי להתעורר - בכיתתם או בצוות שלהם, והם מזהים צורך לנהל את הדיון או להיערך לקראתו.**

דיון על נושאים טעונים איננו ניטרלי כי אם קונפליקטואלי מטבעו וכולל הבעת דעות ועמדות שונות. במיוחד בזמנים מתוחים הוא מזמן השמעת דעות הנתונות במחלוקת עמוקה ועלול לעורר אי-נוחות קשה. אף על פי כן, שיח דמוקרטי שאינו אליים, אינו גזעני, אינו פוגעני או לא מכבד - ראוי שיתקיים באקדמיה ויקבל לגיטימציה מוסדית, מתוך הכרה בכך ששיח ביקורתי ונוקב על סוגיות חברתיות ופוליטיות הוא בלב-ליבו של הפרויקט האקדמי.

הבחירה לקיים דיון על המלחמה או על אירועים מתוחים אחרים מחייבת לקחת אחריות ניהולית וחינוכית על גבולות השיח כדי ליצור מרחב בטוח והוגן לכלל הסטודנטיות והסטודנטים, העובדות והעובדים, בטווח הקצר והארוך. המדריך מציע המלצות, עקרונות וכלים יישומיים לניהול שיחה על המלחמה ועל נושאים טעונים אחרים בכיתה, במשרד ובקמפוס, כדי לקדם מרחב אקדמי המעודד שיח ביקורתי וביטוי חופשי תוך שמירה על יחסים מיטיבים בין סטודנטיות וסטודנטים יהודים וערבים וכן בין קבוצות חברתיות אחרות.

לדבר על זה? לא לדבר על זה?

מאז פרוץ המלחמה בשבעה באוקטובר 2023, נתונים אזרחיות ואזרחי ישראל בטרואמה קולקטיבית מתמשכת. המלחמה הארוכה מעוררת בציבור במדינת ישראל, יהודים וערבים, רגשות סוערים ומציפים, ובהם חשש ממשי לביטחון האישי, חוסר ודאות רב ביחס לעתיד ותחושות של כעס, פחד ושנאה (למחקר של מרכז אקורד בנושא עמדות ותפיסות בקרב יהודים וערבים בזמן המלחמה [לחצו כאן](#)). באווירה טעונה ומורכבת זו מתחדדת יותר מתמיד ההתלבטות אם לדון בכיתות, במשרדים ובמרחבי הקמפוס על סוגיות פוליטיות ועל נושאים שנויים במחלוקת, ובראשם המלחמה ונושאים הקשורים אליה.

דיונים נוקבים בנושאים חברתיים ופוליטיים, שהם לעיתים קרובות סוערים ואף כואבים, הם חלק בלתי נפרד מהזירה האקדמית. עם זאת, **מרצות ומרצים, מנהלות ומנהלים רבים מחליטים כי זמני מתח ואלימות אינם הזמנים הנכונים לניהול שיחות על נושאים טעונים**. החלטה זאת נשענת על בסיס פדגוגי חשוב. בזמנים של מתח מוגבר ניכרת התכנסות אל קבוצות הפנים ("אנחנו"), יש נטייה להכללה שלילית של קבוצת החוץ ("הם") והיכולת להכיל נקודת מבט מורכבת על המציאות ולחוש אמפתיה כלפי האחר מצומצמת מאוד. **סקר של מרכז אקורד** שנערך בזמן המלחמה אף מלמד שכשליש מהסטודנטיות והסטודנטים, יהודים וערבים כאחד, מעדיפים להימנע כליל מעיסוק במלחמה בשיעורים. ההחלטה לדחות את הדיון לזמן נפיץ פחות מאפשרת אפוא להגן על גבולות שיח נורמטיבי ועל תחושת היציבות והביטחון של כל הבאות והבאים בשערי הקמפוס. על החשש מתופעות שליליות שתיווצרנה בדיון טעון בכיתה או בצוות ומהשפעתן המזיקה בהגברת רגשות שליליים בין הקבוצות נוספות דאגות אחרות הרווחות גם בזמני שגרה – בין היתר החשש של מרצות ומרצים, מנהלות ומנהלים מפני כניסה למרחב טעון וסוער של שיח פוליטי ומפני השלכותיו האפשריות ברמה האישית והמקצועית, חשש מחוסר תמיכה ומחוסר גיבוי, דאגה עקב השפעת שיח כזה על היחסים עם הקבוצה, היעדר הכשרה וכלים לניהול דיון בנושאים שנויים במחלוקת ועוד.

מרצות ומרצים, מנהלות ומנהלים אחרים בוחרים לקיים שיחות על נושאים טעונים ולנהל אותן. גם להחלטה זאת ערך חינוכי חשוב. כאמור, חופש הביטוי ושיח ביקורתי הם ערך מרכזי ועקרון יסודי באקדמיה. יתר על כן, נקיטת עמדה מוסרית בסוגיות ערכיות ופוליטיות מתוקף תפיסת התפקיד החינוכי של האקדמיה או מתוקף צו המצפון וניהול שיחה עליהן הם פעולות לגיטימיות, חיוניות וראויות. כדי להתמודד היטב עם המתח ועם התחושות הקשות שחווים הן ערבים והן יהודים בתקופה זו, נדרש לאפשר לכל אחת מהקבוצות להביע את קולה האוטנטי באופן שאינו פוגע בקבוצה האחרת. על הסגל האקדמי והמנהלי מוטלת אפוא אחריות רבה בהקפדה על שיח מכבד שיאפשר לשמור על מרקם היחסים בין הקבוצות, שבתקופה זו נעשה שביר ונפיץ במיוחד. משימה זו מורכבת, אך אפשרית וחשובה ביותר.

המלצות וכלים לניהול שיחות על המלחמה ועל נושאים טעונים

כאמור, שיחה על המלחמה או על נושאים נפיצים ופוליטיים אחרים עשויה להתפתח בכיתה או בצוות גם אם לא בחרנו ליזום אותה. לכן ההמלצות שלהלן רלוונטיות גם למרצות ומרצים מתחומי דעת שאינם נוגעים למלחמה ולתוצאותיה, וכן למנהלות ומנהלים ולבעלי תפקידים חינוכיים וחברתיים בקמפוס.

הכנה: לקראת שיחה בכיתה או בצוות

יצירת אקלים שיאפשר לקיים בכיתה או בצוות דיון מכבד ודמוקרטי בנושאים טעונים היא חלק מתהליך מתמשך המצריך הכנה, אימון ותרגול. חלק זה יעסוק בהכנה לשיחה.

כדי להשתית אווירה המאפשרת לקיים דיונים מיטיבים ולשמור על מרחב בטוח עבור המשתתפות והמשתתפים, הכרחי לבסס נורמות שיח בכיתה כחלק משגרת ההוראה. אחד הכלים שיכולים לשמש סגל אקדמי ובעלי תפקידים שונים בקמפוס לשם הצבת גבולות השיח הוא **מודל הרמזור** (למודל **בעברית** ו**בערבית**). מומלץ להשתמש במודל כדי להבחין בין אמירות הנכללות בגדר חופש הביטוי לבין אלה שלא. ניתן להתכונן בעזרתו לתגובות שלנו על נושאים רגישים ומעוררי מחלוקת שייתכן שיעלו בדיון ולבסס מוכנות ומסוגלות גבוהות יותר לניווט השיחה על הקו הנמתח בין הגנה על חופש הביטוי לבין שמירה על גבולותיו. במקרים מתאימים עשוי המודל לשמש בסיס לגיבוש נורמות השיח המקובלות עם הכיתה או עם הצוות בתהליך משותף של בירור גבולות השיח, תרגולם והגדרתם.

01 מומלץ לערוך בירור עצמי בעזרת שאלות אלה:

- ◀ האם אני מוכנה לקיים שיחה כזו?
  - ◀ האם אצליח לנהל את רגשותיי מול הכיתה או מול הצוות?
  - ◀ האם ברצוני לחשוף את דעותיי או את עמדותיי?
  - ◀ מהם הסיכונים ומה המחיר האישי או המקצועי שהדבר עלול לגבות ממני?
  - ◀ איזה ערך אקדמי, חברתי או חינוכי אפשר יהיה להפיק משיחה כזו?
  - ◀ האם יש עמיתות ועמיתים, בעלי תפקידים או פורום מקצועי שיוכלו לסייע לי?
- התייחסות מעמיקה לשאלות אלה תסייע לזהות את האתגרים האישיים והמקצועיים שעומדים תיכף לך על התמודד בניהול שיחה על המלחמה, ותאפשר לך להתכונן היטב. **אל תתמודדו לבד - היעזרו בשותפות ושותפים שיוכלו לתמוך בכם במתן עצה, גיבוי או נקודת מבט נוספת.**

02 חשוב להביא בחשבון את יחסי הכוח מול הקבוצה ואת קשרי הגומלין עימה - עצם המעמד והסמכות של המרצה או של המנהלת או המנהל, עשויים להשפיע על הדינמיקה של הדיון ועל תחושת הנוחות של הסטודנטיות והסטודנטים, העובדות והעובדים להשמיע בו את קולם. בהתכוננות לשיח יש להתחשב גם בהשתייכות הלאומית ובמרכיבי זהות נוספים והשפעתם (למשל, מרצה יהודייה או ערבייה בכיתה שבה רוב יהודי או ערבי). התייחסות גלויה לגורמים אלה בכיתה ובצוות תמחיש לקבוצה שאתן ואתם ערים למורכבות הרבה ותאזנת על כוונתכם לנהוג בהוגנות ובשוויוניות כלפי כולם וכולן.

03

בהכנת הדיון מומלץ להביא בחשבון גם את יחסי הכוחות בתוך הכיתה או הצוות בין סטודנטים וסטודנטיות, עובדים ועובדות מקבוצות שונות. היכרות מקדימה תאפשר לערוך מיפוי בין-קבוצתי ובתוך הקבוצות הכולל בירור שאלות כגון כמה יהודים וכמה ערבים בכיתה או בצוות? מי מרגישים ומרגישות בנוח להתבטא? מי לא? מי יושבות ויושבים בצד או מאחור ומי בקדמת החדר? אילו התנהגויות של תוקפנות או התכנסות ניתן לזהות ואצל מי? על פי המיפוי המקדים אפשר לתכנן את ניהול הדיון באופן שיוכל לאתגר את יחסי הכוח הללו, למשל באמצעות חיזוק פומבי, שינוי סדר הישיבה או הדיבור וכיו"ב.

04

אבחון דפוסי התגובה השונים בקבוצה על אירועים המתרחשים מחוץ לקמפוס וזיהוי המטען הרגשי המניע אותם עשויים לסייע בהתאמת הדיון למצב הכיתה או הצוות. לשם כך ניתן להיעזר במודל המארגן במדריך של מרכז אקורד [להתמודדות עם אתגרים בזמנים מתוחים](#). חשוב לשים לב גם לחדשות ולאירועי היום, המשפיעים רבות על רמת המתח בין הקבוצות השונות ועל מידת הפניות לדיון ולשיחה. יש לשקול כיצד להתייחס אליהם בכיתה או בצוות ולעיתים אף לשנות את מועד השיחה על נושא טעון בהתאם למתרחש בחוץ.

05

ככל שניתן מומלץ לתכנן מראש את המסגרת לדיון ולקבוע את כלליו, למשל: כמה זמן הוא יימשך? כיצד יתנהל? מה צורת ישיבה? מה יהיה תפקידי בניהול הדיון? כיצד אפעל לנוכח חריגה מנורמות השיח ומכללי הדיון? קביעת מסגרת וכללים לדיון מסייעת להפחית אי-ודאות ועשויה להגביר את תחושת הביטחון; במצבי מתח נודעת לכך חשיבות יתרה.

◀ ככל האפשר רצוי לקיים דיון מקדים עם הקבוצה על משמעותו של שיח דמוקרטי עבורם – מה נדרש על מנת שכולם ירגישו שהוא מכבד, שוויוני והוגן, שיחושו בטוחים במהלכו ויוכלו להשמיע את קולם בחופשיות, וכיצד כל אחת ואחד מהם יוכל לתרום להיותו כזה. קביעת הכללים והמסגרת לדיון יחד עם הקבוצה מאפשרת לנסח מעין 'חוזה' מחייב המשקף ערכים דמוקרטיים של כבוד, של שוויון ושל חופש ביטוי, ובכך להשרות ודאות ולהקנות ביטחון.

06

בהכנת הדיון חשובה ערנות לעובדה שחברות וחברים בקבוצות מיעוט בדרך כלל מתקשים יותר להביע את קולם, ובייחוד בזמנים שבהם גואה המתח בין קבוצתם לבין הקבוצות האחרות. **מומלץ לתכנן שימוש באסטרטגיות שיח המעודדות ביטוי גם של נקודות מבט, עמדות ורגשות הנשמעים פחות. למשל, ניתן:**

- ◀ להעביר חלקים מהדיון לשיחות בקבוצות קטנות או בזוגות כדי לסייע לסטודנטים ולסטודנטיות להשמיע את קולם במרחב אינטימי יותר.
- ◀ להכין מראש אמצעים המאפשרים להביע תגובה "אנונימית", למשל באמצעות כתיבה על לוחות וירטואליים, ביישומונים או בפתקים.
- ◀ לתכנן חלק בדיון שבו המשתתפות והמשתתפים ינסחו עמדת-נגד לעמדתם.

יתר על כן, כאשר הקשר עם הקבוצה הדוק ומבוסס על יחסי אמון, ניתן ליזום בעת ההכנה לדיון **שיחות אישיות** עם סטודנטיות וסטודנטים ועם עובדות ועובדים מקבוצות מיעוט כדי להגביר את תחושת הביטחון שלהם, להציע להם תמיכה או לעודד התבטאות מול המרצה, המנהלת או המנהל. פנייה אישית תראה הבנה מצדכם ורצון אמיתי לשמוע אותם.

שימו לב: בתקופה זו רבות ורבים בחברה הערבית ממעטים להביע דעה בפומבי; מבעד לשתיקה ולחשש להתבטא בחופשיות מסתתרות עמדות, מחשבות, רגשות ודאגות. לעיתים קרובות בחירתם של סטודנטיות וסטודנטים, עובדות ועובדים ערבים שלא להשתתף בשיחות או להיעדר מהן נובעת מאי-נוחות ומחשש ולא דווקא מהתנגדות לקיומו או מחוסר דעה מגובשת (להרחבה ולהמלצות של מרכז אקורד בנושא חופש הביטוי של ערביות וערבים בקמפוס בזמן המלחמה, ראו [בעברית](#) ו**בערבית**).

דין: ניהול השיחה בכיתה או בצוות

01 רצוי ככל הניתן להכין מבעוד מועד את הכיתה או את הצוות (בעל-פה ואף בהודעת דוא"ל) לשיחה שעלולה להיות טעונה. מומלץ להסביר מדוע החלטת לקיים דיון הנוגע למלחמה, לציין מה מטרתו ומה הערך שיפיקו ממנו הסטודנטיות והסטודנטים, העובדות והעובדים, ולהדגיש באופן ברור ומוצהר את המחויבות ליחס פדגוגי ומקצועי שוויוני והוגן כלפי כל המשתתפות והמשתתפים בשיחה, ללא קשר לעמדותיהם.

ניתן לומר לדוגמה:

[הסבר הנוגע לתוכן הנלמד]: "הנושאים שבהם עוסק השיעור אינם מנותקים ממציאות המלחמה, ולכן חשוב לי שנצליח לקיים דיון משותף עליהם על אף הקושי הגדול. היכולת לדבר על נושאים מורכבים ולהתמודד עם עמדות שונות היא מיומנות אקדמית ודמוקרטית חשובה. האקדמיה היא מקום שבו יש לאפשר שיח ביקורתי נוקב, וחשוב שיהיה בו מרחב לדעות ולקולות שונים. המחויבות המקצועית שלי לכל הסטודנטיות והסטודנטים איננה קשורה לדעה האישית של כל אחת ואחד מכם".

[הסבר הנוגע למחויבות לצו המצפון]: "ימים אלה של מלחמה קשים וכואבים; מתערערות בהם תפיסות ואמונות והם מלווים בחששות לביטחון האישי שלנו ושל משפחותינו וחששות מהעתיד לבוא. בוודאי קשה לכולנו לעבוד במרחב המשותף שלנו כפי שנהוג בימי שגרה. מתוקף תפקידי ולפי צו מצפוני אני רואה צורך לדבר על האירועים על אף הקושי הכרוך בדבר, ולתת מקום לקולות של כולם וכולן. המחויבות המקצועית שלי לכל העובדות והעובדים איננה קשורה לדעה האישית של כל אחת ואחד מכם".

חשוב לזכור ואפשר גם לומר בקול: היכולת לקיים שיחה על נושאים טעונים ושנויים במחלוקת היא מיומנות שאפשר וחשוב לתרגל אותה ולהשתפר בה. בייחוד בזמנים מתוחים, כאשר העמיתות והעמיתים שלנו לכיתה ולצוות מתקשים לראות את נקודת המבט שלנו וגם אנו מתקשים להבין את נקודת המבט שלהם, נודעת חשיבות לשיח דמוקרטי שיספק מרחב לדיון ביקורתי בסוגיות חברתיות ופוליטיות משמעותיות, להשמעת דעות מגוונות, לחשיבה מורכבת ולפיתוח היכולת להרחיב את זווית המבט על המצב ועל המורכבות של האחר.

02

מרצות ומרצים, מנהלות ומנהלים בוחרים אם להביע את עמדתם או לא להביעה. אם תבחרו להביע דעה בדיון, עשו זאת באופן שלא יתפרש כמחייב את הסטודנטיות והסטודנטים, העובדות והעובדים לעמדה מסוימת. חשוב להצהיר שעל אף מעמדכם בכיתה או בצוות מתוקף תפקידכם, אין עמדתכם האישית מייצגת את המוסד האקדמי ואין לה תוקף של עמדה מחייבת.

ניתן לומר למשל:

- ◀ "זוהי עמדתי האישית, היא לא מחייבת איש ואני מזמינה אתכן ואתכם לאתגר אותה ולהתווכח איתה כמו עם עמדות אחרות הנשמעות בדיון".
- ◀ "חשוב שנשמע גם עמדות שמנוגדות לדעה שלי או לדעת הרוב, זהו תרגול חשוב של שיח דמוקרטי המצריך התמודדות עם דעות מנוגדות".

03

חשוב לומר שנרצה לשמוע את כל הקולות בקבוצה, ועם זאת להבהיר שאין חובה להביע עמדה. ניתן גם לאפשר למי שאינם רוצים להשתתף בדיון להימנע מנוכחות בשיעור או בפגישה. הכירו בקושי ובכאב של כל הנמצאות והנמצאים בחדר; אל תחייבו להשיב תשובות ולהביע עמדות העלולות להסב להם אי-נוחות.

04

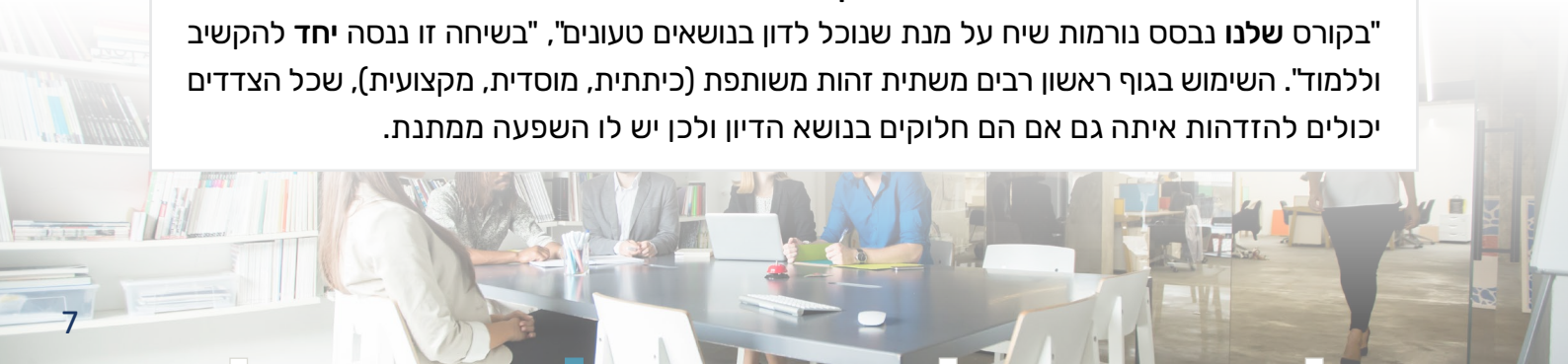
הזכירו את מסגרת הדיון ואת כלליו, ובעיקר את ההקפדה על שיח מכבד ושוויוני המאפשר ביטוי, שמירה על כבוד הדדי ותחושת מוגנות לכולם (ראו כאן). במהלך הדיון ניתן להיעזר במתודות המסייעות לשמירה על שיח שוויוני ומכבד כגון:

- ◀ דיון בסבב מובנה לפי סדר הישיבה (מתאים לקבוצות קטנות) או קביעה מראש של סדר הדיבור.
- ◀ הקצבת זמן דיבור שווה לכל משתתף ומשתתפת.
- ◀ שיקוף (וידוא הבנה דרך חזרה על הנאמר במילים אחרות) והעלאת שאלות הבהרה לא פרשניות לפני התגובה ("אני מבינה שאמרת ש... האם הבנתי נכון?").

חשוב לעצור את הדיון בכל פעם שמתרחשת חריגה מהנורמות ומהכללים שהוגדרו, למשל אמירות אלימות, גזעניות ופוגעניות, ולחזק התנהלות העומדת בכללים. שקפו את ריבוי נקודות המבט הקיימות במצב הנוכחי, ואם תחושו שנחצה גבול המקשה על המשך השיחה, תוכלו לבחור לסיימה או להמשיך לקיימה במועד אחר. אם תרגישו שחשוב להמשיך לקיים את הדיון, תוכלו להסב את השיחה מעיסוק בסוגיה עצמה ולחזור לחשיבה משותפת על התנאים המתאימים לכולם לקיימה באופן המיטבי.

05

במהלך הדיון מצאו הזדמנויות תכופות לרה-קטגוריזציה באמצעות שימוש בגוף ראשון רבים – **אנחנו: בקורס שלנו** נבסס נורמות שיח על מנת שנוכל לדון בנושאים טעונים", "בשיחה זו ננסה יחד להקשיב וללמוד". השימוש בגוף ראשון רבים משתית זהות משותפת (כיתתית, מוסדית, מקצועית), שכל הצדדים יכולים להזדהות איתה גם אם הם חלוקים בנושא הדיון ולכן יש לו השפעה ממתנת.

06 פנייה בשם פרטי עשויה גם היא לסייע לתהליך עדין של אינדיבידואציה ולרכך את הנטייה הרווחת בזמן מלחמה ובזמני מתח לייחס הכללות שליליות לאנשים שאנו משייכים אותם לקבוצת חוץ.

07 במהלך הדיון הנחו את הסטודנטיות והסטודנטים, העובדים והעובדות, להימנע מדיבור מכליל המאשים את כלל הקבוצה שאין הם משתייכים אליה ולא להניח שהנמצאים מולם מזדהים עם המדיניות או עם המעשים של חברים אחרים בקבוצתם. יש לזכור: שותפות ושותפי השיח, גם אלה מקבוצות המיעוט, אינם מייצגים איש מלבד את עצמם, וזכותם לבחור שלא לייצג בדיון את הקבוצה שאליה הם משתייכים ולא לדבר בשמה.

חשוב לשים לב לאמירות מכלילות ולפרק אותן בעזרת מסגור והעלאת שאלות. המסגור מאפשר לארגן אמירות והנחות המובלעות בהן להתבוננות שעשויה להשפיע על הפרשנות שניתנת להן ולספק כיוון לחשיבה מחודשת. שאלה היא פורמט פתוח יותר, המזמין בירור ודיאלוג.

ניתן לומר למשל:

◀ "למעשה, מה שנאמר פה זה שכל ה[יהודים/ערבים]... – האם תוכלו לנסח מחדש את הטענה כשאלה?"

◀ "מה שמענו באמירה שנאמרה עכשיו? אילו הנחות נראה שיש בבסיס האמירה הזו? אילו שאלות היא מעוררת אצלנו?"

08 במהלך הדיון הנחו את הכיתה או את הצוות להקשיב באיפוק ולא להגיב מייד על הדברים שנאמרים בשיחה. במקום להגיב מייד ניתן לכתוב בצד מה הפריע לנו בדברים שנאמרו כדי לברר אותם אחר כך. השווה זו מאפשרת לווסת את התגובות כדי למתן את עוצמתם של הרגשות ושל ההתנהגויות במהלך השיחה. הוויסות התגובתית יוצר מרווח שדרכו נוכל לחפש פרשנויות נוספות ולראות תמונה מורכבת גם אם היא מכאיבה ומאתגרת.

09 כעקרון יסוד בשיח דמוקרטי וכמיומנות אקדמית חיונית, במהלך הדיון מומלץ לתרגל עם הקבוצה הפעלת ערנות אפיסטמית ביחס לדעות ולעמדות השונות הנשמעות בו, וזאת באמצעות הגברת המודעות, הביקורתיות והזהירות לגבי מקורות המידע שעליהם הן מתבססות.

10 אם מצב הכיתה או הצוות מאפשר זאת, ומורגשים נכונות לדבר על המצב ורצון להבין את שני הצדדים, ניתן להגביר את האמפתיה בין החברות והחברים בקבוצה באמצעות שימוש במתודות של מתן פרספקטיבה (שיתוף בתחושות ובחוויות אישיות) או של לקיחת פרספקטיבה (התבוננות על המצב מנקודת מבטו של האחר, המאפשרת לדמות כיצד הוא תופס ומרגיש את מצבו או כיצד היינו מרגישים לו נקלענו לאותה סיטואציה). היכולת ללמוד על חוויותיו של אדם מקבוצה אחרת, על צרכיו, על רגשותיו ועל אתגריו או לשתף את האחרים בכל אלה, חשובה כדי לאפשר הבנה טובה יותר בין חברי הקבוצה לבין עצמם וכן בין הקבוצות.

שימו לב: מתן פרספקטיבה יהיה אפקטיבי יותר מלקיחת פרספקטיבה עבור חברות וחברי קבוצות מיעוט, שהצורך שלהן לשתף ולהישמע גובר על הצורך 'להבין' את קבוצת הרוב.

ניתן לעשות זאת במסגרת סבבי הקשבה, המאפשרים לכל אחד ואחת להישמע באופן אותנטי ומלא, מבלי שאחרים יגיבו לדבריהם, יתנגדו להם או יפסלו אותם. במקום זאת, אפשר לשאול שאלות של סקרנות המתייחסות באופן אישי לדובר או לדוברת כדי להתחבר לנקודת מבטם, לדוגמה: "מה הרגשת כשזה קרה לך?", "מה הניע אותך להגיב כך?".

אפשר לעשות זאת גם באמצעות משחק תפקידים מובנה, מתוכנן וכתוב מראש, שבאמצעותו יכירו המשתתפות והמשתתפים עמדות שונות בסוגיות השנויות במחלוקת ויתמודדו עימן מנקודת מבטן של הדמויות שהם מייצגים. לשם כך יש:

01 להגדיר אירוע או מצב שמאפשר משחק תפקידים;

02 להגדיר את התפקידים בסיטואציה ולתאר כל אחד מהם. ניתן להבנות לכל דמות טיעונים מוגדרים מראש כדי להקל על הכניסה לתפקיד;

03 להטיל תפקידים על הרוצים להשתתף במשחק – האחרים ישמשו כצופות וצופים.

במהלך המשחק ניתן להחליף תפקידים ומשתתפים, להוסיף נתוני רקע או מצבים חדשים. בתום המשחק נשאל שאלות כגון "איך הרגשת בנעלי הדמות שייצגת?", "האם הצלחת להזדהות איתה? במה?", "אילו תובנות אפשר להפיק מהמשחק?".

מיקוד השיחה בקשיים, בהתלבטויות ובמורכבויות אישיות לנוכח המצב מאפשר התבוננות המרככת את הנטייה לחלוקה דיכוטומית בין מי ש"איתנו" (קבוצת הפנים) למי ש"נגדנו" (קבוצת החוץ), ועשוי לזמן אפשרויות להזדהות עם משהו מהדברים שנאמרו (למשל חוויה או רגש) בדרך מאיימת פחות.

01 חשוב להשאיר זמן לסיכום הדיון כדי לתת לקבוצה תחושה של סיכום ולבדוק אם יש רצון להמשיך לדבר על הנושא במפגש נוסף.

◀ **רצוי לחזור על עיקרי הדברים שנאמרו במהלך הדיון** מבלי לפתוח אותו מחדש, וכן לדבר על המורכבויות והרגשות שעלו בשיחה ולהצביע על סוגיות שנותרו פתוחות.

◀ **מומלץ להזכיר מה הייתה מטרת הדיון ולהצביע על הערך שהכיתה או הצוות עשויים להפיק ממנו.** ניתן להציע שאלה אחת או כמה שאלות והיגדים שהמשתתפות והמשתתפים יוכלו לבחור להתייחס אליהם, למשל: משהו חדש שלמדתי; רגש מרכזי שהתעורר בי; משהו שנאמר על ידי מישהו מקבוצה אחרת שהזדהיתי איתו; דבר שהפתיע אותי; תובנה משמעותית וכיו"ב.

◀ **מומלץ לשקף את יכולתם של המשתתפים לשמור על נורמות השיח** – מה פעל כהלכה? מה מצריך שיפור? אפשר לשאול את הקבוצה: האם הדיון שלנו עמד בכללים שנקבעו? האם נשמרו גבולותיו? האם הכול חשו בטוחים והצליחו לבטא את עצמם? אפשר גם לשאול אישית: מה סייע לך להתבטא? מה גרם לך לא להביע את עצמך או להיחסם? ההבחנות הללו עשויות להועיל לדיונים נוספים בנושאים טעונים ולסייע לפתח את היכולת להשתתף בדיון ביקורתי מסוג זה.

02 שיחות על נושאים טעונים ממשיכות להדהד גם לאחר תום הדיון בכיתה או בצוות. הזכירו זאת וציינו שתהיו זמינות וזמינים עבור מי שירצו לדבר איתכם באופן פרטי אחרי הדיון, בסוף השיעור או בשעות הקבלה.

◀ **בדקו אם יש סטודנטית או סטודנט, עובד או עובדת הזקוקים לליווי נוסף והזמינו אותם לשיחה אישית במידת הצורך.** אל חלק מהם ניגש ביוזמתנו ונברר מה שלומם לאחר השיחה.

סקרים אחרונים של מרכז אקורד מראים שמפגש חיובי בין סטודנטיות וסטודנטים ערבים ויהודים משפיע לטווח הארוך על נכונותם לקרבה ולשיתוף פעולה במרחב האקדמי. סיכום רפלקטיבי של השיחה מאפשר לבחון אם על אף המתיחות והמורכבות היא הצליחה להשיג את מטרותיה האקדמיות, החברתיות והחינוכיות והותירה רושם חיובי, ובכך גם לשפר את אופן התנהלותה בעתיד.

סיכום

שיח ביקורתי ונוקב על נושאים טעונים הנוגעים לסוגיות פוליטיות וחברתיות, לערכינו ולזהויותינו, הוא מאבני היסוד של האקדמיה, ונודעת חשיבות רבה לניהולו בכל זמן. כדי שסטודנטיות וסטודנטים, עובדות ועובדים ירגישו בטוחים בשיחות אלה במרחב האקדמי, עלינו להתאמץ ולהבטיח שיח דמוקרטי לא אלים כלפי כל קבוצה או פרט באשר הם. תקוותנו היא שכלים והמלצות אלה יסייעו בהחלטה אם לקיים דיון כזה ובהערכות אליו. תוכלו להתייעץ עם צוות תחום אקדמיה של מרכז אקורד לפני קיום השיחה ולאחריה בדוא"ל [.achord@mail.huji.ac.il](mailto:achord@mail.huji.ac.il).

האם תמליצי/י לעמיתות ועמיתים שלך לקרוא את המסמך?

לא

כן

השתתפו בחשיבה, בכתיבה ובייעוץ: ד"ר סולי ורד, ד"ר מאיה דה-פריס, ד"ר שרית לארי, ד"ר נעמי פריש-אבירם, ד"ר נעה ולדן, ד"ר שירי רזניק, סמר ג'בר-מסארווה, שאדן מסאלחה, רון גרליץ ופרופ' עירן הלפרין. עריכת לשון: ד"ר נחמה ברוך | עיצוב גרפי: שני צדוק.

